

Το Ιταλικό Κ. Κ. και η 21η Απριλίου

Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 είχε βαθιά απήχηση στο Ιταλικό Κ. Κ. Η απριλιανή δικτατορία θεωρήθηκε από τους Ιταλούς κομμουνιστές ηγέτες σοβαρό πλήγμα στη στρατηγική της ύφεσης που είχαν ακολουθήσει ήδη από την επομένη της πτώσης του φασισμού. Το πραξικόπημα, με άλλα λόγια, αποτελούσε ένδειξη πως διεθνή κέντρα, όπως η Ουάσινγκτον και το ΝΑΤΟ, δεν δίσταζαν να καταφύγουν στη στρατιωτική βία προκειμένου να διακόψουν τη διαδικασία εκδημοκρατισμού στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η διαπίστωση, όπως θα δούμε, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της στάσης του κόμματος προς την Ατλαντική Συμμαχία.

Με άλλα λόγια, η 21η Απριλίου και η ενεργός συμμετοχή της ελληνικής χούντας στην ιταλική στρατηγική της έντασης έφερε το Ι.Κ.Κ. αντιμέτωπο με ένα συνωμοτικό κέντρο πολιτικής και στρατιωτικής αποσταθεροποίησης του οποίου τα όρια συγχέονταν με εκείνα της νόμιμης θεσμικής εξουσίας. Έτσι, το Ι.Κ.Κ. εξαναγκάστηκε να αναθεωρήσει ριζικά τη στάση του τόσο απέναντι στα υπόλοιπα κόμματα του αποκαλούμενου «αντιφασιστικού τόξου», δηλαδή τα κόμματα που επεξεργάστηκαν το σύνταγμα του 1946. Παράλληλα, η πορεία αυτή συνοδεύτηκε από την όλο και πιο ριζική αξιοποίηση εκείνων των στοιχείων, όπως ο «ιταλικός δρόμος προς το σοσιαλισμό», που ήδη τεκμηριώναν την ιδιομορφία του Ι.Κ.Κ. σε σχέση με την Ε.Σ.Σ.Δ. και τα υπόλοιπα πρότυπα υπαρκτού σοσιαλισμού.

Δεν είναι λοιπόν υπερβολή να διακρίνουμε, πίσω από τον «ιστορικό συμβιβασμό» του Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, μια στρατηγική άμυνας και ενίσχυσης των δημοκρατικών θεσμών που αντλεί πολλές από τις ρίζες της ακριβώς στη βίαιη ανατροπή της δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Το πρώτο επακόλουθο που είχε η επικράτηση της ελληνικής χούντας ήταν να

αλλάζει ριζικά ο μηχανισμός περιφρούρησης του κόμματος. Η 21η Απριλίου βρήκε τη μυστική οργάνωση του ιταλικού Κ. Κ. σε μια επικίνδυνη μεταβατική φάση. Μεγάλο μέρος του παράνομου μηχανισμού ήταν πλέον σε φάση αποστράτευσης.

Σύμφωνα με εκτεταμένη μελέτη της ιταλικής μυστικής υπηρεσίας SIFAR της 28/2/1950, τα μέλη που μπορούσε να κινητοποιήσει εκείνη την εποχή η «μυστική στρατιά» του ιταλικού Κ. Κ. ανέρχονταν σε 250 χιλιάδες άνδρες, ενώ ο μόνιμος παράνομος μηχανισμός απαριθμούσε «τουλάχιστον 77 χιλιάδες μέλη»¹. Επικεφαλής αυτής της στρατιάς (που ο ιταλικός Τύπος βάφτισε πιο πρόσφατα «Κόκκινη Γκλάντιο», σε αντιπαράθεση με τη νατοϊκή μυστική στρατιά Stay Behind) βρίσκονταν, πάντα σύμφωνα με εκείνη την αναφορά, ο Λουίτζι Λόνγκο, ο Αρίγκο Μπολντρίνι, ο Ίλιο Μπαροντίνι, ο Βιντσέντζο Μοσκαρέλι, ο Τζανκάρλο Παγιέτα και άλλοι κομμουνιστές ηγέτες. Στη στρατιά όμως συμμετείχαν, σύμφωνα με την ίδια πηγή και ηγέτες άλλων κομμάτων: ο Σάντρο Περτίνι για τους σοσιαλιστές και ο Σαρδηνός Λιμίλιο Λούσου, εκπρόσωπος της αντιστασιακής ομάδας Δικαιοσύνη και Ελευθερία, που τότε είχε πλέον διαλυθεί.

Σίγουρα η εκτίμηση για 250 χιλιάδες ενόπλους είναι υπερβολική και καθρεφτίζει το ψυχοπολεμικό πνεύμα της εποχής. Τόσοι δεν ήταν όλοι μαζί οι ακτιβιστές του ιταλικού Κ. Κ. Μια παράνομη στρατιά σε θέση να εξοπλίσει σε σύντομο χρονικό διάστημα τόσες εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες δεν μπορούσε εξάλλου να περάσει απαρατήρητη.

Αυτό όμως δεν σημαίνει πως όλη η αναφορά ήταν αβάσιμη. Το ιταλικό Κ.Κ. είχε πάντα διατηρήσει εν ενεργεία κραταίο μυστικό μηχανισμό. Η βάση αυτής της επιλογής έγινε ήδη την επομένη της απελευθέρωσης, όταν πολλές αντάρτικες ομάδες, ιδιαίτερα του Βορρά, δεν θέλησαν να αφοπλιστούν. Κάποιοι, όπως η περιφημη ομάδα Κόκκινη Άμεση Δράση στο Μιλάνο, συνέχισαν την ένοπλη πάλη έως το 1949². Άλλοι, οι περισσότεροι, περιορίστηκαν απλώς στο να φυλάξουν σε σίγουρα μέρη τον οπλισμό τους, περιμένοντας την κατάλληλη ευκαιρία.

Η ηγεσία του ιταλικού Κ. Κ. και προπαντός ο ίδιος ο γραμματέας του Παλμίρο Τολιάτι είχαν πλήρη συνείδηση του φαινομένου. Δίχάζαν όμως τους κομμουνιστές ηγέτες οι εκτιμήσεις για το ρόλο που ενδεχομένως θα μπορούσε να παίξει ο παράνομος αυτός μηχανισμός. Ενώ η σκληρή πτέρυγα, συσπειρωμένη γύρω από τον Πιέτρο Σέκια, δεν έπαψε ποτέ να οραματίζεται μια επαναστατική διέξοδο, ο ίδιος ο Τολιάτι είχε ευθύς εξαρχής αποκλείσει τη χρήση των όπλων, εκτιμώντας πως η εμπειρία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου αποτελούσε παράδειγμα προς αποφυγήν³. Στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στο πρώτο ήμισυ της δεκαετίας

1. Περιέχεται στο Giampalo Pellizzaro, *Gladio Rossa*, εκδ. «Settimo Sigillo», Ρώμη 1997.

2. Για την ομάδα αυτή βλ. Cesare Bermanni, *La Volante Rossa (estate 1945 - febbraio 1949)* στο «Primo Maggio» τ. 9-10, χειμώνας 77/78 σελ. 81-108.

3. Το Φεβρουάριο του 1945 ο Παλμίρο Τολιάτι εξόρκισε με αυτά τα λόγια την «ελληνική προοπτική»: «Η κυρίαρχη τάση θα ήθελε να επιβάλει εκείνη που θα αποκαλούσα ελληνική προοπτική. Δηλαδή την προοπτική μιας βίαιης σύγκρουσης, μια ένοπλης σύρραξης ανάμεσα

’60 η άποψη που κυριάρχησε μέσα στην ηγετική ομάδα ήταν πως ο παρά- ος μηχανισμός ήταν χρήσιμος για αμυντικούς μόνο σκοπούς. Θα έπρεπε δηλα- να κινητοποιηθεί σε περίπτωση που η κυβέρνηση προωθούσε σχέδιο για να ιθωριοποιήσει ή και να θέσει εκτός νόμου το Ι.Κ.Κ.⁴

Το 1967 το ελληνικό πραξικόπημα βρήκε τον παράνομο κομμουνιστικό μηχα- κό ριζικά αλλαγμένο. Οι περισσότερες μυστικές αποθήκες με όπλα είχαν απο- υφθεί γύρω στο 1955, με ανώνυμα τηλεφωνήματα των ίδιων των πρώην αρτών. Οι περισσότεροι σύντροφοι της «μυστικής στρατιάς» είχαν αποστρα- τεί. Παρέμεινε μια πιο περιορισμένη και πιο ευέλικτη ομάδα, αποκαλούμενη πιστευτική Εργασία, που μετά την 21η Απριλίου, ανέλαβε ως κύριο σκοπό να σώσει την ηγετική ομάδα σε περίπτωση πραξικοπήματος.⁵

«Το 1967 είχα μόλις γίνει μέλος της γραμματείας του ιταλικού Κ.Κ.», απο- υψε πολλά χρόνια αργότερα ο Λρμάντο Κοσουτά: «Ο τότε γραμματέας Λόν-) μου εξομολογήθηκε πως ήταν πολύ ανήσυχος εξαιτίας του πραξικοπήματος η Ελλάδα. Τότε ήταν που μου είπε πως έπρεπε να εντεινουμε την επιφυλακή υς κόλπους του κόμματος και υπέρ του κόμματος. Επρόκειτο όμως μόνο για τοάμυνα, θέλαμε να υπερασπίσουμε τους εαυτούς μας. Εγώ πάντα εργάστηκα να σώσω τους δημοκρατικούς θεσμούς, όπως έκανε πάντα το Ι.Κ.Κ. Δεν έπει να ξεχνάμε πως τότε είχαμε το πραξικόπημα στην Ελλάδα και την από- ρα πραξικοπήματος του στρατηγού Ντε Λορέντζο. Δεν είχαμε όπλα και δεν τα ραλάβαμε ποτέ από κανέναν».⁶

Ο παράνομος μηχανισμός είχε δομηθεί κατά τομείς: χρηματοδότηση, περισυλ- γή πληροφοριών, επαφές με τις μυστικές υπηρεσίες του Συμφώνου της Βαρσο- ς, υποστήριξη στα Κ. Κ. που δρούσαν σε συνθήκες παρανομίας, κατασκοπία βάρος των αντιπάλων ιταλικών κομμάτων και ούτω καθεξής.

Ο Ιταλός εισαγγελέας Ντε Φικύ, που διεξήγαγε τις έρευνες γύρω από την ζόκκινη Γκλάντιο», εξακρίβωσε πως ακριβώς την περίοδο που ακολούθησε το αξικόπημα στην Αθήνα, ο μυστικός μηχανισμός εντατικοποίησε τις μυστικές κήσεις, προπαντός στη χρήση σοβιετικών ασύρματων.

Το αρχείο Μητρόχιν βρίθει από πληροφορίες γύρω από τις ανησυχίες του ιτα- ού κόμματος. Αναφέρει όμως και τις ανησυχίες της ίδιας της Κα Γκε Μπε. μφωνα με την αναφορά Impedian Αρ. 225, «τον Ιούνιο 1967 ελήφθησαν

ς οργανωμένες δυνάμεις του αντιφασιστικού μετώπου και τις δυνάμεις της αστυνομίας και) στρατού που διοικούνται από αντιδημοκρατικά στοιχεία».

4. Τα μέτρα του Ι.Κ.Κ. τελικά στέφθηκαν με επιτυχία. Οι χριστιανοδημοκράτες ηγέτες αντσέσκο Κοσίγκα και Κάρλο Αμίλιο Ταβιάνι κατέθεσαν στην κοινοβουλευτική επιτροπή υνας για τις βομβιστικές επιθέσεις πως ο ίδιος ο πρώτος χριστιανοδημοκράτης πρωθυπουρ- ; Αλτσίντε Ντε Γκιάσπερι είχε αποκλείσει κάθε μέτρο για να θέσει εκτός νόμου το Ι.Κ.Κ. την πεποιθήση πως τέτοιο μέτρο θα οδηγούσε σε εμφύλιο πόλεμο.

5. Λεπτομέρειες στο βιβλίο του πρώην γραμματέα του Τολιάρτι Maurizio Carpara, *Lavoro servato*, εκδ. «Feltrinelli», Μιλάνο 1997.

6. Βλ. Ειδησεογραφικό πρακτορείο ANSA 13/10/99.

αναφορές σύμφωνα με τις οποίες στην Ιταλία ετοιμαζόταν πραξικόπημα στα πρότυπα εκείνου που σημειώθηκε στην Ελλάδα». Ήδη το καλοκαίρι του ίδιου εκείνου χρόνου ο κομμουνιστής ηγέτης Τζόρτζο Αμέντολα επικαλέστηκε στον Ρώσο πρεσβευτή Νικήτα Ριζώφ το πραξικόπημα στην Ελλάδα για να ζητήσει τη βοήθεια των Σοβιετικών. Η Κεντρική Επιτροπή του Κ.Κ.Σ.Ε. στις 15 Αυγούστου 1967 έδωσε στην Κα Γκε Μπε τις κατευθυντήριες γραμμές: οι σοβιετικές μυστικές υπηρεσίες έπρεπε να «βοηθήσουν το Ι.Κ.Κ. να δημιουργήσει μια μόνιμη ειδική Υπηρεσία Πληροφοριών του κόμματος». Να «εκπαιδεύσει τον επικεφαλής αυτής της Ειδικής Υπηρεσίας, το προσωπικό ασφαλείας, έναν ειδικό σε ραδιοφωνικές επικοινωνίες, τους ειδικούς στην πλαστογράφηση ντοκουμέντων, στην κρυπτογράφηση» κ.ά. Να «δημιουργηθεί στη Βουλγαρία κέντρο για τις κρυφές ραδιοφωνικές επικοινωνίες με την Ιταλία και την ηγεσία του Ι.Κ.Κ.».

Η αναφορά Αρ. 195 αναφέρει πως οι Ιταλοί επέλεξαν τον «Ανδρέα Κεκίνι» ως οργανωτικό υπεύθυνο για την παράνομη εργασία του κόμματος. Ο «Αντρέα» εξασκήθηκε στην Ε.Σ.Σ.Δ. το 1968 και το 1969 και με τη σειρά του οργάνωσε αποτελεσματικό δίκτυο τηλεπικοινωνιών για περίπτωση ανάγκης. Έμπιστα μέλη του Ι.Κ.Κ. εξασκήθηκαν από την Κα Γκε Μπε στην χρήση των ραδιοπομπών τύπου Σέλεγκα μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '70. Μετά το πραξικόπημα του Πινοσέτ στη Χιλή το 1973 η ηγεσία της Κα Γκε Μπε αποφάσισε πως ήταν καλύτερα το ραδιοφωνικό κέντρο για την Ιταλία να μην εδρεύει στη Βουλγαρία παρά σε περιοχή εντός της Ε.Σ.Σ.Δ.

Σύμφωνα με την αναφορά Αρ. 156 το 1970 η Κα Γκε Μπε είχε καθορίσει για την έδρα της στη Ρώμη και την εξής αποστολή: «Να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να δημιουργηθεί κίνημα αντίστασης» καθώς και να «εξεταστούν οι αντιθέσεις ανάμεσα στην Ιταλία και τις άλλες καπιταλιστικές χώρες».

Η αναφορά Αρ. 163 καταγράφει πως η έδρα στη Ρώμη της σοβιετικής μυστικής υπηρεσίας δεν περιορίστηκε στην εξάσκηση Ιταλών κομμουνιστών: «Για μεγάλο χρονικό διάστημα», αναφέρει, «μελετήσαμε σε βάθος την οργάνωση και τη δομή των αντάρτικων σχηματισμών και άλλων ομάδων της αντίστασης, τις μεθόδους που χρησιμοποίησαν για να προμηθευτούν όπλα και τις περιοχές όπου είχαν κάτω από τον έλεγχο τους». Παράλληλα «συγκεντρώθηκαν πληροφορίες για τους Σοβιετικούς πολίτες που είχαν ενταχτεί σε παράνομους σχηματισμούς στην Ιταλία κατά τη διάρκεια του πολέμου». Σύμφωνα με άλλες πηγές⁷, το Ι.Κ.Κ. ζήτησε από τους Σοβιετικούς να ψάξουν για ενδεχόμενους κορυφούς στα κεντρικά γραφεία στη Ρώμη.

Η ανησυχία όμως του Ι.Κ.Κ. εκφράστηκε και δημόσια. Ο Πιέτρο Σέκια σήμανε τον κώδωνα κινδύνου δύο φορές στην ιταλική Γερουσία, στις 22 Μαΐου και στις

7. Το αναφέρει πρώτος ο Joan Barth Urban στο *Moscow and the Italian Communist Party*, «Cornell University Press», Ithaca NY, 1986 στο Christofer Andrew και Vasilij Mitrokhin, *L' Archivio Mitrokhin - le attività segrete del KGB in Ossidente*, εκδ. «Rissoli», Μιλάνο 1999. Τις περισσότερες λεπτομέρειες όμως τις έχει ο Valerio Riva, *Oro da Mosca*, εκδ. «Mondadori», Μιλάνο 1999.

16 Ιουνίου 1967: «Μπροστά σε απόπειρα ανάλογη με ό,τι συνέβη στην Ελλάδα», δήλωσε ο εκπρόσωπος της σκληρής πτέρυγας του κόμματος, «οι αστυνομικοί, οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες που θα δεχτούν τη διαταγή να συλλάβουν πολιτικές προσωπικότητες και ηγεσίες, επικεφαλής και μέλη δημοκρατικών κομμάτων, να καταλάβουν δημόσια κτήρια, να επιβάλουν κατάσταση πολιορκίας, να εκτελέσουν με τη βία διαταγές παράνομες, ανελεύθερες και εγκληματικές, πρέπει ή όχι να υπακούσουν;»

Ενώ όμως όλη την περίοδο μετά την 21η Απριλίου 1967 το ιταλικό Κ. Κ. κράτησε το μυστικό μηχανισμό του σε επιφυλακή, το 1969 σήμανε ο κώδωνας κινδύνου.

Τον Ιούνιο του 1969 ο αριστερός εκδότης Τζαντζάκομο Φελτρινέλι δημοσιεύει βιβλιάρaki που τιτλοφορείται *Η επικείμενη απειλή ριζικής και αυταρχικής καμπής της δεξιάς, ενός πραξικοπήματος α λα ιταλικά*. Στο βιβλίο περιέχεται και κείμενο του Βασίλη Βασιλικού με τον εύγλωττο τίτλο «Κι εμείς στην Ελλάδα δεν νομίζαμε πως ήταν δυνατόν».⁸

Τον Απρίλιο εκείνου του χρόνου ο οργανωτικός γραμματέας του κόμματος Αρμάντο Κοσούτα έστειλε στις περιφερειακές οργανώσεις του Ι.Κ.Κ. εγκυκλίους που υπεδείκνυαν να εφαρμοστούν έκτακτα μέτρα ασφαλείας. Επί παραδείγματι, να εξαφανιστούν οι κατάλογοι με τα μέλη του κόμματος, να μην δίνονται εμπιστευτικές πληροφορίες στο τηλέφωνο, να παρακολουθούνται προσεκτικά τα τοπικά γραφεία του νεοφασιστικού Ιταλικού Κοινωνικού Κινήματος MSI, κ.ά. Ο Κοσούτα δεν παραλείπει να αιτιολογήσει τα μέτρα αυτά με τον «κίνδυνο ανωμαλίας στις ένοπλες δυνάμεις».

Ύστερα από την παρότρυνση αυτή του Κοσούτα, άρχισαν να καταφθάνουν στα γραφεία της Διεύθυνσης, στον περίφημο Δρόμο των Σκοτεινών Μαγαζιών, οι επισημάνσεις της περιφέρειας.

Σταχυολογούμε από τα απόρρητα αρχεία της κομμουνιστικής Διεύθυνσης που φυλάσσονται στο Ινστιτούτο Γκράμισι της Ρώμης: Στις 12 Μαΐου 1969 ένα σημείωμα αναφέρει λεπτομερείς πληροφορίες για τις επικείμενες δημόσιες εκδηλώσεις του νεοφασιστικού MSI και υποψίες πως στη σύνταξη του μαρξιστικού-λενινιστικού περιοδικού *Lavoro Politico* είδε διεισδύσει πράκτορας της CIA.

Στις 22 Απριλίου άλλο σημείωμα ανέφερε πως «ο Αντρέοττι και ο Γκρέτζι δημιούργησαν την παραστρατιωτική οργάνωση Ευρώπη Πολιτισμός. Σε αυτήν εντάχτηκαν αυστηρά επιλεγμένοι νέοι, που εκπαιδεύτηκαν από αστυνομικούς».

Την πρώτη Αυγούστου, ο γραμματέας της οργάνωσης Φλωρεντίας Γκαλένι

8. Ακριβώς αυτές οι διαφορετικές εκτιμήσεις του Φελτρινέλι με το Ι.Κ.Κ. σε σχέση με τον κίνδυνο πραξικοπήματος ήταν τελικά και ένας από τους λόγους της ρήξης του εκδότη με το κόμμα. Ο Φελτρινέλι, κατηγορώντας το Ι.Κ.Κ. για «αδράνεια» και «ηττοπάθεια», θα φροντίσει να δημιουργήσει δική του παράνομη οργάνωση, τις Ομάδες Αντάρτικης Δράσης (GAP), που θα έπρεπε να αποτρέψουν τον κίνδυνο επιβολής δικτατορίας. Ο Φελτρινέλι βρήκε το θάνατο το 1972 ενώ συμμετείχε σε βομβιστική επίθεση των GAP.

έγραψε στο κέντρο: «Ο μασόνος φίλος μου ανέφερε πως οι φασιστικές ομάδες είναι πολύ δραστήριες και οπλισμένες. Μας απήχυθνε έκκληση να είμαστε σε επιφυλακή (. . .) Πριν δέκα ημέρες ένας σύντροφος κρυφάκουσε τυχαίως συζήτηση ανάμεσα σε δυο μέλη του MSI. Οι δύο έλεγαν πως στις 14-15 Δεκεμβρίου θα πραγματοποιηθεί «σημαντικό γεγονός σε πανιταλική κλίμακα» (. . .) Επικρατεί η εντύπωση πως οι μαρξιστές-λενινιστές της Κόκκινης Γραμμής συμπεριφέρονται με τρόπο ώστε η δράση τους να συμπλεύσει με εκείνη της άκρας δεξιάς».⁹

Και πράγματι. Στις 12 Δεκεμβρίου 1969 εγκαινιάστηκε η περιβόητη στρατηγική της έντασης με την πολύνεκρη βόμβα στην Αγροτική Τράπεζα του Μιλάνου: 18 νεκροί και 84 τραυματίες. Ο εισαγγελέας της πόλης Γκουίντο Σαλβίνι όμως, που διεξήγαγε έως το 1998 την τελευταία δικαστική έρευνα για τις βόμβες αυτές, κατέγραψε και μαρτυρίες πως η σφαγή ήταν σε συνδυασμό με την πανιταλική διαδήλωση που είχε προγραμματίσει το MSI στη Ρώμη στις 14 Δεκεμβρίου. Η εκδήλωση αυτή, στις προθέσεις των διοργανωτών, έπρεπε να σημάνει την απαρχή εκείνης της διαδικασίας που θα οδηγούσε στην κατάκτηση της εξουσίας από μέρους των ενόπλων δυνάμεων.¹⁰

Επίσης ανησυχητικό ήταν και το σημείωμα που έστειλε στη Διεύθυνση του I.K.K. ο Μπ. Τσεράζι της τοπικής οργάνωσης του Μιλάνου στις 25 Νοεμβρίου '69. Οι Μιλανέζοι κομμουνιστές αναφέρουν πως η Ένωση Αποστράτων Πολεμικού Ναυτικού θρίσκειται σε μεγάλη κινητοποίηση: τρία μέλη της επρόκειτο να διεισδύσουν στις γραμμές του Ιταλικού Κ. Κ., ενώ άλλοι θα οργάνωναν τιμωρητική επίθεση εναντίον του ηγέτη του φοιτητικού κινήματος Μάριο Καπάνα¹¹. Τριάντα μέλη της Ένωσης που ανήκαν στο MSI πραγματοποίησαν σύσκεψη για να οργανώσουν ταραχές. Το σημείωμα προσθέτει πως οι πληροφορίες είναι απόλυτα ασφαλείς διότι προέρχονται από σύντροφο που είναι μέλος της Ένωσης.

Ταυτόχρονα πολυάριθμες πηγές καταγράφουν πως καθ' όλο το 1969 η νεοφασιστική δεξιά είχε δεχτεί πραγματική βροχή χρηματοδοτήσεων τόσο από Ιταλούς οικονομικούς παράγοντες, όσο και από την ίδια την ελληνική χούντα. Οι απανω-

9. Οι καταγγελίες εναντίον του Κ.Κ. Ιταλίας (μ-λ) Κόκκινη Γραμμή και του περιοδικού του Lavoro Politico βασίζονται στο γεγονός πως επικεφαλής της ομάδας ήταν ο πρώην αντάρτης Τζοβάνι Σαρτόρι, συνεταιίρος του εκδοτικού οίκου Λιτοπρές του νεοφασίστα Τζοβάνι Βεντούρα. Και ο Βεντούρα το 1968 θέλησε να διεισδύσει στους κόλπους της αριστεράς και γι' αυτό επεδίωξε την συνεργασία πρώην ανταρτών. Βλ. Giorgio Boatti, *Piazza Fontana*, εκδ. «Einaudi», Τορίνο 1999.

10. Η βόμβα στην Αγροτική Τράπεζα θεωρείται η απαρχή της στρατηγικής της έντασης. Για τρία χρόνια οι αστυνομικές Αρχές επέμεναν στο να κατηγορούν ως υπεύθυνο για τη βόμβα τον αναρχικό Πιέτρο Βαλπρέντα. Μόνον η επίμονη εκστρατεία της αριστεράς οδήγησε στην αποκάλυψη των ευθυνών του πυρήνα Βενετίας της νεοφασιστικής οργάνωσης Νέα Τάξη. Ο εισαγγελέας του Μιλάνου Γκουίντο Σαλβίνι εντόπισε και τους καθοδηγητές της CIA που βρίσκονταν στις νατοϊκές βάσεις της περιοχής. Βλ. Δημήτρη Δεληολάνη, *Οι διεθνείς διαδρομές της Ελληνικής Χούντας*, στο «Τετράδια», τ. 43, χειμώνας-άνοιξη '99.

11. Και αυτή η λεπτομέρεια ήταν αχρिδής: Ο ηγέτης του μιλιανέζικου φοιτητικού κινήματος Μάριο Καπάνα θα δεχτεί επίθεση καθώς συμμετείχε, λίγες μέρες αργότερα σε κηδεία αστυνομικού.

τές αναφορές του ιταλικού Υπουργείου Εσωτερικών εκείνης της περιόδου καταγράφουν λεπτομερώς τις χρηματοδοτήσεις των Ιταλών επιχειρηματιών. Όσο για την Ελλάδα, ο κύριος όγκος χρηματοδότησης πέρασε μέσω της αμερικανικής τράπεζας Franklin National Bank του Σικελού Μικέλε Σιντόνα.¹²

Αυτά και πλήθος άλλων ντοκουμέντων δείχνουν πως ήδη στις αρχές του '69 το Ι.Κ.Κ. είχε κινητοποιήσει οπαδούς και συμπαθούντες σε ευαίσθητους τομείς για να παρακολουθήσει και να ελέγξει τη δράση νεοφασιστικών οργανώσεων και κομμάτων, καθώς και την επιρροή τους στις ένοπλες δυνάμεις. Ήδη το Νοέμβριο η ηγεσία του κόμματος είχε στοιχεία που την προειδοποιούσαν για μεγάλης κλίμακας προβοκάτσια στα μέσα Δεκεμβρίου. Και ήταν επίσης σε θέση να γνωρίζει πως η προβοκάτσια θα αποδοθεί στην άκρα αριστερά.

Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει η εκτίμηση που κάνει η Διεύθυνση του κόμματος μετά την έκρηξη της βόμβας στην Αγροτική Τράπεζα. Στη συνεδρίαση της 19 Δεκεμβρίου ο Σέρτζο Σέγκρε ανέφερε πως ο Γάλλος πρεσβευτής στη Ρώμη είχε στείλει στο Παρίσι επείγουσα αναφορά που μιλούσε για επικείμενο πραξικόπημα. Σε αυτό το σημείο ο Μπουφαλίνι πρόσθεσε: «Σε έναν σοσιαλιστή, γερουσιαστή ελέγχθη ότι η επίθεση του «Ομπσέρβερ» εναντίον του [προέδρου της Δημοκρατίας] Τζουζέπε Σάραγκατ ήταν κατόπιν εμπνεύσεως του ίδιου του [Βρετανού πρωθυπουργού] Ουίλσον. Κι αυτό διότι και ο Ουίλσον και ο Μπραντ φοβούνται θάναυση επέμβαση του Πενταγώνου στα ιταλικά πράγματα».

Αμέσως μετά τη βομβιστική επίθεση στην Αγροτική Τράπεζα, οι βρετανικές εφημερίδες Ομπσέρβερ και Μάντσεστερ Γκάρντιαν και οι δυο τους φίλα προσκείμενες προς το Εργατικό Κόμμα, καθώς και φιλοσοσιαλιστικές εφημερίδες της Γερμανίας είχαν εξαπολύσει ορμύτατη επίθεση εναντίον του Ιταλού προέδρου με την κατηγορία πως ήταν ο «κρυφός σκηνοθέτης» της στρατηγικής της έντασης.

Οι κατηγορίες εναντίον του Σάραγκατ δεν εταληθεύτηκαν επαρκώς εκ των υστέρων. Αλλά είναι ενδεικτικό, πως, σχεδόν αυτομάτως, επιλέχτηκε ως στόχος ο κυριότερος εκπρόσωπος του «αμερικανικού κόμματος» στην Ιταλία. Ο ίδιος ο Σάραγκατ είχε απαιτήσει να γίνει επίσημο διάβημα διαμαρτυρίας στις δυο πρωτεύουσες. Το Ι.Κ.Κ. απέφυγε όμως να διατυλώσει δημόσια τις εκτιμήσεις του αυτές.

Και ο γραμματέας του κόμματος Λουίτζι Λόνγκο εξέφρασε σε εκείνη τη σύσκεψη την υποψία πως ο Σάραγκατ αποτελούσε «σημείο συνένωσης των δυνάμεων που προωθούσαν αυταρχική τροφή». Ο Τορτορέλα πρόσθεσε πως μέρος της αστυνομίας δεν υπάκουε στον υπουργό Εσωτερικών διότι είχε εντοπίσει εναλλακτικό σημείο αντιστάσεως (ίσως στο ίδιο το πρόσωπο του προέδρου). Ο Σέγκρε αναφέρει επίσης πληροφορίες από πρώτο χέρι για τις έρευνες: «Χθες το βράδυ μίλησα με έναν σύν. μ. μ. του Σοσιαλιστικού Κόμματος Προλεταριακής Ενότητας PSIUP, τον Γκουίντο Κάλβι, που είναι διορισμένος δικηγόρος του Βαλπρέντα. Έκανε δική του έρευνα στους φίλους της ομάδας 22 Μαρτίου. Η εντύπωση είναι

12. Ο Σιντόνα, που θα δολοφονηθεί μυστηριωδώς στη φυλακή του Μιλάνου το 1983, υπήρξε και χρηματοδότης της γούντας.

πως ο Βαλπρέντα μπορούσε κάλλιστα να έχει βάλει τη βόμβα. Οι φίλοι του είπαν: η ομάδα μας είχε ήδη κάνει βομβιστικές επιθέσεις προηγουμένως. Έχουν επαφές στο εξωτερικό. Ο Βαλπρέντα ταξίδεψε στη Γαλλία, την Αγγλία, τη Δυτική Γερμανία. Άλλοι ταξίδεψαν στην Ελλάδα».

Οι πληροφορίες αυτές ήταν ακριβείς. Στην αναρχική ομάδα 22 Μαρτίου είχε διεισδύσει ο νεοφασίστας Μάριο Μερλίνο. Ο Μερλίνο είχε συμμετάσχει στην πολυάριθμη ομάδα Ιταλών νεοφασιστών που επισκέφτηκαν την Αθήνα το Πάσχα του 1968. Τη σύσκεψη εκείνη την είχε οργανώσει ο πρώην αρχηγός της 4ης Αυγούστου Κώστας Πλευρής, σε συνεργασία με το κρυφό επιτελείο της Μαύρης Διεθνούς που κρυβόταν πίσω από το ειδησεογραφικό πρακτορείο Aginter Presse, με έδρα στην Πορτογαλία του Σαλαζάρ. Ακριβώς μετά το ταξίδι στην Ελλάδα ο Μερλίνο, καθώς και πολυάριθμοι Ιταλοί νεοφασίστες, άρχισαν να «μεταμορφώνονται» σε εξτρεμιστές της αριστεράς και να διεισδύουν στο χώρο αυτό.

Στην ομάδα 22 Μαρτίου, εξάλλου, είχε διεισδύσει, ως «σύντροφος Αντρέα» και ο αστυνομικός Ιπόλιτι, καθώς και ο πληροφοριοδότης των караμπινιέρων Ουμπέρτο Μαρχοράτι.

Τότε όμως οι λεπτομερείς αυτές πληροφορίες δεν μπορούσαν να διακρίνουν ανάμεσα στους αληθινούς προβοκάτορες της ομάδας και τους αυθεντικούς αναρχικούς, όπως ο ίδιος ο Βαλπρέντα, που έπρεπε να χρησιμοποιηθούν ως εξίλαστήρια θύματα.

Γεγονός πάντως είναι πως ευθύς εξαρχής η ηγεσία του Ι.Κ.Κ. εντόπισε αμέσως το νεοφασιστικό χαρακτήρα της βομβιστικής επίθεσης και τη συνδύασε με ευρύτερο αντιδημοκρατικό σχέδιο που δεν μπορούσε παρά να στηρίζεται στις ανώτερες ιεραρχίες των ενόπλων δυνάμεων, στις μυστικές υπηρεσίες και σε ορισμένα θεσμικά κέντρα εξουσίας, εντός κι εκτός Ιταλίας. Αυτή η ανάλυση εγκρίθηκε ομόφωνα από όλα τα μέλη της διεύθυνσης που συμμετείχαν στη συζήτηση.

Από τότε και στο εξής οι δραστηριότητες της άκρας δεξιάς, οι επαφές του χώρου αυτού με τομείς των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και η στάση της Ουάσινγκτον και του ΝΑΤΟ, βρέθηκαν στο επίκεντρο του προβληματισμού της ηγεσίας του Ιταλικού Κ. Κ. Για μεγάλο χρονικό διάστημα και καθώς οι νεοφασιστικές σφαγές αιματοκυλούσαν αδιάκοπα πλατείες, τρένα και σταθμούς της χώρας, το κόμμα αυτό πειθόταν ακόμη περισσότερο πως εσωτερικά και διεθνή κέντρα πίεζαν για να επιβάλουν και στην Ιταλία στρατιωτική δικτατορία κατά το πρότυπο της ελληνικής χούντας.

Είναι ενδεικτικό το απόρρητο ντοκουμέντο με τον τίτλο «Για την άμυνα της έδρας της κεντρικής επιτροπής» που συνέταξε ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ κατά πάσα πιθανότητα στις αρχές του 1972. Ο κομμουνιστής ηγέτης καταγράφει μια σειρά από μέτρα που πρέπει να ληφθούν σε περίπτωση κινδύνου. Κάποια μέτρα (όπως η ενίσχυση της κεντρικής πύλης και η οργάνωση της περιφρούρησης με 250 συντρόφους) αναφέρονται στην περίπτωση που τα κεντρικά γραφεία του Ι.Κ.Κ. δεχτούν επίθεση από μέρους νεοφασιστικών ομάδων. Στην προηγούμενη περίοδο τα τοπικά γραφεία του κόμματος στο Ρήγιο της Καλαβρίας και στην Άκουιλα είχαν πράγματι δεχτεί επίθεση από νεοφασίστες. Οι κομμουνιστές των δύο αυτών

πόλεων είχαν αιφνιδιαστεί και δεν πρόβαλαν ικανοποιητική αντίσταση, με αποτέλεσμα τα δύο αυτά περιφερειακά κέντρα να καταστραφούν.

Άλλα μέτρα όμως που προβλέπονται στο κείμενο του Μπερλινγκουέρ έχουν σίγουρα να κάνουν με τον κίνδυνο πραξικοπήματος. Ο κομμουνιστής γραμματέας προβλέπει να αγοραστούν ηλεκτρογεννήτριες και ασύρματα. Να συσσωρευτούν ικανά αποθέματα τροφίμων και να οργανωθεί η υπεράσπιση κάθε ορόφου του μεγάρου. Εν ολίγοις, οι κομμουνιστές ηγέτες είχαν προβλέψει την περίπτωση στρατιωτικής επίθεσης εναντίον των γραφείων τους και παρατεταμένη αντίσταση μέχρι εσχάτων. Οι προετοιμασίες αυτές δεν πέρασαν απαρατήρητες από τη μυστική υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών. Ανώνυμος πληροφοριοδότης αναφέρει για «τις απανωτές συσκέψεις των ομάδων περιφρούρησης, που στην πραγματικότητα είναι μάλλον ανοργάνωτες και αναποτελεσματικές και μελετώνται εξαιρετικά μέτρα ασφαλείας».

Η συνεχής επιτήρηση του ακροδεξιού χώρου έδωσε στο ιταλικό Κ.Κ. τη δυνατότητα να έχει πολλές και σοβαρές πληροφορίες για το τι συνέβαινε εκεί. Ενδεικτική είναι η υπόθεση της απόπειρας πραξικοπήματος που οργάνωσε ο «μαύρος πρίγκιπας» Γιούνιο Βαλέριο Μποργκέζε, ηγέτης του Εθνικού Μετώπου, το βράδυ μεταξύ 7 και 8 Δεκεμβρίου 1970. Η απόπειρα, η πιο σοβαρή ίσως από όσες σχεδιάστηκαν εκείνα τα χρόνια, μάλλον θα έμενε για πάντα άγνωστη αν δεν την αποκάλυπτε η φιλοκομμουνιστική εφημερίδα «Παέζε Σέρα» στις 17 Μαρτίου 1971. Την επομένη ο χριστιανοδημοκράτης υπουργός Εσωτερικών Φράνκο Ρεστίβο αναγκάστηκε στο Κοινοβούλιο να επιβεβαιώσει τις πληροφορίες.

Σε αυτή την περίπτωση γίνεται αμέσως σαφές κάτι που θα χαρακτηρίσει λίγο πολύ όλη τη στάση του ιταλικού Κ. Κ. κατά τη διάρκεια της στρατηγικής της έντασης. Με άλλα λόγια, η κομμουνιστική ηγεσία ήξερε πολύ περισσότερα απ' όσα υποστήριζε δημοσίως, στην καθημερινή πολιτική της δράση. Οι πληροφορίες που αντλούσε από τον κομματικό μηχανισμό χρησιμοποιήθηκαν κατά προτίμηση σε συναλλαγές με τις κυβερνητικές πολιτικές δυνάμεις και άλλα κέντρα εξουσίας.

Στην περίπτωση της απόπειρας πραξικοπήματος του Δεκεμβρίου 1970, είναι μάλλον βέβαιο πως το Ι.Κ.Κ. ήταν εν γνώσει της ήδη από την επομένη. Είναι δύσκολο να πεισθεί κανείς πως εκείνες οι ογκώδεις μετακινήσεις στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων, καθώς και ενόπλων νεοφασιστών, που οδήγησαν στην πρόσκαιρη κατάληψη του Υπουργείου Εσωτερικών και στην περικύκλωση των κεντρικών γραφείων της RAI, πέρασαν απαρατήρητα από ένα δικτυωμένο και μαζικό κόμμα όπως το Ι.Κ.Κ. Και πράγματι, στα απομνημονεύματά του¹³ ο κομμουνιστής ηγέτης Ούγκο Πεκχιόλι παραδέχεται πως οι πληροφορίες έφτασαν σχεδόν αμέσως: «Μου προκύπτει πως στις ημέρες που σημειώθηκε η απόπειρα πραξικοπήματος του Μποργκέζε οι οργανώσεις του Ι.Κ.Κ. ήταν σε συναγερμό διότι στη Ρώμη, στο στρατώνα στην οδό Κάστρο Πραιτόριο, είχαμε προσέξει περιέργες κινήσεις. Το ίδιο είχε συμβεί στο στρατώνα των Λογχοφόρων Μοντεμπέλο. Μπορώ άρα να πω πως το Ι.Κ.Κ. είχε κεραίες και στις ένοπλες δυνάμεις».

13. Ugo Pecchioli, *Tra misteri e verità*, εκδ. «Baldini e Castoldi», Μιλάνο 1995.

Γι' αυτό και στον κομματικό Τύπο διαφαίνεται στους πρώτους μήνες του '71 μια συνεχής προσπάθεια καταγγελίας του νεοφασιστικού κινδύνου. Οι απανωτές και όλο και πιο συχνές επιθέσεις εναντίον αριστερών στόχων επιτρέπουν στην «Ουνιτά» και στην «Παέζε Σέρα» να καταγγείλουν, σχεδόν καθημερινά και με δραματικό ύφος, τους κινδύνους εναντίον των δημοκρατικών θεσμών. Πολύ πιο προσεκτικές είναι οι αναφορές στις σχέσεις ανάμεσα στα ακροδεξιά κέντρα και αφενός τομείς της χριστιανοδημοκρατίας και αφετέρου νατοϊκά περιβάλλοντα.

Στις 27 Φεβρουαρίου εκείνου του ίδιου χρόνου συνέρχεται αιφνιδιαστικά η Διεύθυνση του Ι.Κ.Κ. στην Μπολόνια. Μετά τη λήξη της συνεδρίασης, το Ι.Κ.Κ. ζήτησε την παραίτηση του υπουργού Ρεστίβο. Στις 2 Μαρτίου συνήλθε η Κεντρική Επιτροπή, που επανέλαβε το αίτημα αυτό, αλλά με τόνους λιγότερο κατηγορηματικούς. Μετά από λίγες ημέρες το όλο θέμα εγκαταλείφθηκε.

Είναι σαφές πως η κομμουνιστική ηγεσία είχε διεξαγάγει σκληρές διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση για να συμφωνηθεί ο τρόπος με τον οποίο έπρεπε να αποκαλυφθεί η απόπειρα πραξικοπήματος του Μποργκέζε. Το θέμα ήταν λεπτό. Για πρώτη φορά μια χριστιανοδημοκρατική κυβέρνηση έπρεπε να αναγνωρίσει επισήμως πως κάποιοι αποπειράθηκαν στρατιωτικό πραξικόπημα. Μέχρι τότε όλες οι κινήσεις στρατιωτικών, όπως η απόπειρα του στρατηγού Ντε Λορέντσο το 1964 κι εκείνη του Δεκέμβρη 1969, χαρακτηρίζουν επισήμως «υποτιθέμενες απόπειρες».

Παράλληλα, η κυβέρνηση έπρεπε να δικαιολογήσει τη μεγάλη καθυστέρηση με την οποία είχε ενημερώσει τη δικαστική εξουσία. Η κυβέρνηση εξέφρασε ιδιαιτέρως στην κομμουνιστική ηγεσία το φόβο μήπως η δημόσια καταγγελία επιταχύνει «ανεξέλεγκτες δυναμικές» και οδηγήσει τους πραξικοπηματίες να «ολοκληρώσουν ό,τι είχαν πρόσκαιρα διακόψει».

Οι ανησυχίες αυτές ενισχύονταν από τις πληροφορίες που ποτέ δεν έπαψαν να συρρέουν στην Οδό των Σκοτεινών Μαγαζιών καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου εκείνης. Στο αρχείο της Διεύθυνσης του Ι.Κ.Κ. βρέθηκε επιστολή που έγραψε στις 20 Απριλίου '73 ο κομμουνιστής ηγέτης Λουτσάνο Γκουερτσόνι για να αναφέρει πως βολιδοσκοπήθηκε ικανός αριθμός αξιωματικών των караμπινιέρων για τη στάση που θα κρατούσαν σε περίπτωση πραξικοπήματος. Βρέθηκε επίσης και αναφορά της κομματικής οργάνωσης Βενετίας που αναφέρεται στον δικηγόρο Τζαν Γκαλεάτσο Μπρακαλεόνε της Πάντοβας και για τις επαφές του αφενός με τον νεοφασίστα ηγέτη Τζόρτζο Αλμιράντε και αφετέρου με τις νατοϊκές βάσεις στην περιοχή. Η ίδια αναφορά μιλά και για λαθρεμπόριο όπλων προς την Κύπρο στο λιμάνι της Βενετίας.

Στην επόμενη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής, στις 15 Μαρτίου 1971, ο εισηγητής Τζόρτζο Αμέντολα, εκφράστηκε κατ' αυτόν τον τρόπο: «Ο κίνδυνος επαυξάνεται χάρη στις διασυνδέσεις ανάμεσα στις νεοφασιστικές συμμορίες και τα διεθνή ιμπεριαλιστικά κέντρα, τις μυστικές υπηρεσίες, τη διοίκηση του ΝΑΤΟ, όλο εκείνο το μηχανισμό που αποκάλυψε την ύπαρξη και την αποφασί-

στικότητά του στο πραξικόπημα στην Ελλάδα».¹⁴

Ο κίνδυνος λοιπόν μεγάλος και η επιφυλακή διαρκής. Αλλά το Ι.Κ.Κ. είχε επιπρόσθετα πολιτικά προβλήματα. Η απόπειρα του Μποργιέζε ήταν πολύ σοβαρή για να καλυφθεί. Έπρεπε, λοιπόν, η αντίδραση του κόμματος να είναι αποφασιστική και κατηγορηματική. Ταυτόχρονα όμως η κομμουνιστική ηγεσία φοβόταν να υψώσει πολύ τους τόνους της αντιπαράθεσης. Υπήρχε ο πολύ συγκεκριμένος κίνδυνος, η κομματική βάση να ερμηνεύσει την πραξικοπηματική απόπειρα ως απόδειξη του ανέφικτου κάθε συνεργασίας με τη χριστιανοδημοκρατία.

Σημαντική πίεση ασκούσαν ως προς αυτό και οι ομάδες της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, που πρόσβευαν ανοιχτά μια στρατηγική κατά μέτωπο ρήξης με τη χριστιανοδημοκρατία.

Ενδεικτικά ως προς αυτό είναι όσα συνέβησαν μεταξύ Οκτωβρίου και Νοεμβρίου 1972. Στις 27 Οκτωβρίου ανώνυμος πληροφοριοδότης ενημέρωσε το ιταλικό Υπουργείο Εσωτερικών πως η ηγεσία του κόμματος είχε πειστεί πως οι κατηγορίες εναντίον του πολιτικού γραφείου της ασφάλειας του Μιλάνου για τη δολοφονία του αναρχικού Τζουζέπε Πινέλι «είχαν πλέον ξεφουσκώσει» και συνιστούσε στον κομματικό Τύπο και στις περιφερειακές οργανώσεις να «χαμηλώσουν τους τόνους».

Σημαντικό ρόλο στην πεποίθηση αυτή είχε παίξει η εκτέλεση του αστυνομικού που φερόταν ως κύριος υπεύθυνος για τη δολοφονία του Πινέλι.¹⁵ Ο επιθεωρητής Λουίτζι Καλαμπρέζι πυροβολήθηκε από άγνωστους έξω από το σπίτι του στο Μιλάνο. Παρ' όλο που καμία οργάνωση δεν ανέλαβε ποτέ την ευθύνη, η δολοφονία του θεωρήθηκε ορθώς ως πράξη αντεκδίκησης για τη δολοφονία του αναρχικού. Και οι υποψίες στράφηκαν ευθύς εξαρχής προς το χώρο που είχε αναλάβει να καταγγείλει με μεγαλύτερη δριμύτητα τις ευθύνες του επιθεωρητή Καλαμπρέζι, δηλαδή, προς την εξωκοινοβουλευτική οργάνωση της άκρας αριστεράς Συνεχής Πάλη.¹⁶

Το Ι.Κ.Κ. αντέδρασε σπασμωδικά στη νέα ένταση. Χωρίς να αποκλειστεί

14. Ο Αμέντολα συνέχισε: «Ο κίνδυνος λοιπόν είναι πάντα παρών. Μάλιστα, το γεγονός και μόνον πως αργίσαμε να ανακαλύπτουμε κάτι— μπορεί να βάλει σε μεγαλύτερο πειρασμό τα άλλα μέρη που είναι αναμειγμένα στη συνωμοσία να δράσουν πριν ανακαλυφθεί όλο το δίκτυο. Είναι μια φάση, λοιπόν, εξαιρετικά λεπτή». Στο Giorgio Amendola, *La crisi italiana*, εκδ. «Editori Riuniti», Ρώμη, 1970.

15. Ο αναρχικός ηγέτης Τζουζέπε Πινέλι σκοτώθηκε αφού έπεσε από παράθυρο της αστυνομικής διεύθυνσης του Μιλάνου μία μόλις ημέρα μετά τη βουβιστική επίθεση στην Αγροτική Τράπεζα. Σε μια πρώτη φάση ο αρχηγός του πολιτικού της ασφάλειας στο Μιλάνο Αντονίνο Τρέπεζα. Σε μια πρώτη φάση ο αρχηγός του πολιτικού της ασφάλειας στο Μιλάνο Αντονίνο Τρέπεζα μίλησε για αυτοκτονία και την απέδωσε στα «αδιάσειστα πειστήρια» που ενοχοποιούσαν τους αναρχικούς για τη βόμβα. Αργότερα, όταν αποκαλύφθηκε πως δεν υπήρχαν τα πειστήρια αυτά, ο επιθεωρητής Λουίτζι Καλαμπρέζι, που διεξήγαγε την ανάκριση του Πινέλι, απέδωσε την «αυτοκτονία» σε εξάντληση.

16. Η υπόθεση της δολοφονίας του Καλαμπρέζι εκδικάζεται ακόμη. Ένα πρώην μέλος της Συνεχούς Πάλης, ο Αντόνιο Μαρίνο κατέθεσε το 1993 πως τη δολοφονία την οργάνωσαν τρία μέλη της ηγετικής ομάδας της οργάνωσης, με επικεφαλής τον ίδιο τον ηγέτη Αντρέινο Σόφρι. Οι κατηγορούμενοι όμως αρνήθηκαν με επιμονή κάθε ευθύνη και περιέχθηκαν σωρεία αντιφάσεων στην μαρτυρία του Μαρίνο.

ξεκάθαρα το ενδεχόμενο φασιστικής προβοκάτσιας, η εκτέλεση του Καλαμπρέζι έδειχνε πως η ακροδεξιά βία είχε πλέον προκαλέσει οργανωμένη αν και σποραδική ανταπάντηση στο ίδιο ολισθηρό επίπεδο.¹⁷ Ο χριστιανοδημοκράτης υπουργός Κάρλο Αμιλίο Ταβιάνι είχε αναγγείλει ήδη τότε την περιφρημη θεωρία των «αντιτιθέμενων εξτρεμισμών» που δυναμίτιζαν τους δημοκρατικούς θεσμούς. Το δημοσιογραφικό όργανο του Ι.Κ.Κ. Ουνιτά απ' την πλευρά του επέσειε το φάντασμα του εμφυλίου πολέμου.

Η τάση ήταν να ενεργοποιηθεί η πολιτική δράση του κόμματος στο Κοινοβούλιο και να περιοριστούν οι καταγγελίες στο ελάχιστο. Με μεγάλη δυσκολία βεβαίως. Το κλίμα ήταν τέτοιο που στις 5 Νοεμβρίου 1972 ο γραμματέας της χριστιανοδημοκρατίας Αρνάλντο Φορλάνι κατά τη διάρκεια ομιλίας του στην πόλη Λα Σπέτσια, είχε καταγγείλει δημοσίως πως «οι προσπάθειες να ανατραπεί η δημοκρατία δεν έχουν σταματήσει» και πως «είχε στα χέρια του αποδειξεις» ότι η πιο επικίνδυνη από αυτές διεξαγόταν ακριβώς εκείνες τις ημέρες.

Λίγες μέρες αργότερα η «Ουνιτά» και άλλες ιταλικές εφημερίδες έλαβαν ανώνυμο κείμενο που ετιπλοφορείτο «Κάτω από τον αστερισμό της μαύρης συνωμοσίας». Το κείμενο υποστήριζε πως η επίθεση του Φορλάνι στρεφόταν εναντίον του Αντρεότι εν όψει του συνεδρίου του κόμματος. Ο Αντρεότι κατηγορείτο ότι, μέσω αλυσίδας αξιωματικών των караμπινιέρων, είχε έρθει σε επαφή με δεξιές εξωκοινοβουλευτικές ομάδες και κινούσε τα νήματα της στρατηγικής της έντασης. Ο ανώνυμος συντάκτης ήταν άνθρωπος καλά πληροφορημένος. Ανέφερε πως ο άνθρωπος του Αντρεότι στη μυστική υπηρεσία SID Τζαναντέλιο Μαλέτι (στρατιωτικός ακόλουθος στην ιταλική πρεσβεία στην Αθήνα μέχρι το 1971) ήταν σε στενή επαφή με «τους Έλληνες συνταγματάρχες» και πως τους είχε πολλές φορές καλέσει και φιλοξενήσει στη Ρώμη με έξοδα της υπηρεσίας. Και αποκάλυπτε την ύπαρξη της κέντρου εξάσκησης για τα μέλη της μυστικής στρατιάς Γκλάντιο στο Ακρωτήριο Μαράντζου στη Σαρδηνία. Η ύπαρξη του στρατοπέδου αυτού θα αποκαλυφθεί μόνον 18 χρόνια αργότερα, όταν θα γίνει γνωστή η ύπαρξη της Γκλάντιο.

Ακόμη πιο αμήχανη υπήρξε η αντίδραση του κόμματος την επόμενη μιας άλλης νεοφασιστικής σφαγής. Εκείνης στα κεντρικά γραφεία της αστυνομίας στο Μιλάνο στις 17 Μαΐου 1973. Τότε ένας περιθωριακός, ο Τζανφράνκο Μπέρτολι, είχε εξοπλιστεί από την ομάδα Βενετίας της νεοφασιστικής οργάνωσης Νέα Τάξη για να σκοτώσει τον υπουργό Εσωτερικών Γκαετάνο Ρουμόρ. Ο Μπέρτολι έριξε χειροβομβίδα κατά τη διάρκεια των εγκαινίων μνημείου στον επιβεωρητή Καλαμπρέζι στο προαύλιο της αστυνομικής διεύθυνσης του Μιλάνου. Ο Ρουμόρ δεν έπαθε τίποτα, αλλά σκοτώθηκαν 6 άτομα και τραυματίστηκαν άλλα 17.

17. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, εξάλλου, πως ήδη από το 1970 είχε δημιουργηθεί η οργάνωση που θα γίνει διάσημη μερικά χρόνια αργότερα: οι Ερυθρές Ταξιαρχίες. Και οι δύο οι ιδρυτές της οργάνωσης, ο Ρενάτο Κούρτσο και ο Αλμπέρτο Φραντσεσκίνι, παραδέχτηκαν πως οι πολύνεκρες βομβιστικές επιθέσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή τους να πάρουν τα όπλα.

Το 1995 ο πρώην γραμματέας της κομμουνιστικής οργάνωσης της πόλης Τρεβίζο (στην περιφέρεια Βενετίας) Ίβο Ντέλα Κόστα κατέθεσε αυθόρμητα στον εισαγγελέα Αντόνιο Λομπάρντι, που είχε αναλάβει την υπόθεση, πως ήταν εν γνώσει της επικείμενης τρομοκρατικής επίθεσης. Ο κομμουνιστής γραμματέας το είχε πληροφορηθεί δυο ημέρες πριν από τον αδελφό του Αλβίτζε Λορεντάν, κορυφαίο εκπρόσωπο της τοπικής άκρας δεξιάς, αφού το 1962 είχε οργανώσει στη Βενετία διεθνή συνάντηση της Ευρωπαϊκής Νέας Τάξης. Ο Ντέλα Κόστα ενημέρωσε τη Διεύθυνση του κόμματός του, που φρόντισε να στείλει αμέσως στο Μιλάνο αεροπορικά τον Τζανκάρλο Παγιέτα και τον συνταγματικό δικαστή Αλμπέρτο Μαλαγκουτζίνο για να τον συναντήσουν. Με τη σειρά τους, οι δύο ηγέτες του Ι.Κ.Κ. τηλεφώνησαν στον διευθυντή του γραφείου του αρχηγού της αστυνομίας του Μιλάνου Παλούμπο. Η προσπάθεια όμως αποτροπής της επίθεσης απέτυχε. Κι είναι εμφανείς οι λόγοι που οδήγησαν τον Ντέλα Κόστα να αποκαλύψει το επεισόδιο με τόσο μεγάλη καθυστέρηση.

Αλλά και τα ντοκουμέντα του Ι.Κ.Κ. για εκείνη ακριβώς την περίοδο είναι ασυνήθιστα λακωνικά. Ενώ έχει ήδη επιτραπεί η πρόσβαση σε σημαντικά ντοκουμέντα της Διεύθυνσης του ιταλικού Κ. Κ., είναι σαφές πως τα αρχεία δεν είναι πλήρη. Ορισμένοι μελετητές εξέφρασαν την άποψη πως και τα αρχεία αυτά, όπως κι εκείνα του Υπουργείου Εσωτερικών, υπέστησαν προκαταβολική κάθαρση, κρύβοντας ή καταστρέφοντας τα πιο ενδεικτικά έγγραφα.¹⁸

Το πρόβλημα, πράγματι, του Ι.Κ.Κ. ήταν ακριβώς πως την πραξικοπηματική πολιτική την προωθούσαν συστηματικά εκείνα τα κέντρα με τα οποία έπρεπε να έρθει σε συνδιαλλαγή, αν ήθελε να στεφθεί με επιτυχία η πορεία του προς την ένταξη στον κυβερνητικό χώρο.

Ιδιαίτερα ευαίσθητη ήταν η στάση προς το ΝΑΤΟ. Το Ι.Κ.Κ. θεώρησε, προφανώς, πως αποκαλύψεις για τον αποσταθεροποιητικό ρόλο που έπαιζε η Ατλαντική Συμμαχία σε συμμαχική χώρα θα είχαν ανεξέλεγκτα επακόλουθα. Γι' αυτό και η στάση του κόμματος αλλάζει με πολύ μεγαλύτερη ταχύτητα σε σχέση με το ΝΑΤΟ παρά σε σχέση με την εγγύρια χριστιανοδημοκρατία.

Στις 15 Μαρτίου 1972, στο 13ο συνέδριο του κόμματος στο Μιλάνο ο Μπερλινγκουέρ φρόντισε στην εισήγησή του να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός: «Ο αγώνας μας εναντίον της Ατλαντικής Συμμαχίας θα είναι πολύ πιο αποτελεσματικός όσο περισσότερο ταυτιστεί με το ευρύτερο κίνημα για την απελευθέρωση της Ευρώπης από την αμερικανική ηγεμονία, με τη σταδιακή υποβάθμιση των δυο αντιμαχόμενων μπλοκ που να οδηγήσει τελικά στη διάλυσή τους». Το Δεκέμβριο του 1974 ο ίδιος κομμουνιστής γραμματέας επισημοποίησε την πλήρη αποδοχή της Συμμαχίας, αλλά στα πλαίσια μιας μελλοντικής διάλυσης των δύο μπλοκ. Όσπου τον Ιούνιο του 1967 έκανε την περίφημη δήλωση πως «αισθάνεται πιο ασφαλής κάτω από τη νατοϊκή ομπρέλα».

18. Το υποστήριξε ο καθηγητής Aldo Giannuli στο *PCI & stragi, la politica del silenzio*, στο «Libertaria», τ. 1, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1999.